

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԵԳԻՐ

ՔԱՂԱՅԻՆ, ԱՊՐԵՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՏՐԵԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ լրուող 100 : Վեցամսեայ գին լրուող 52 1/2 : Եռամսեայ գին 26 3/4 :
Հինգ տարագրուող գտնողին մեկ օրինակ իրեն ձրի դիտի տրուի :
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի :

Պոլսէն դուրս գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը առնողին վրայ է :
Իր շահին համար շուր մը հրատարակեչ ուշոցց դիտի վճարի տողին 40 փարայ :
Նորաստիպ գրող ծանուցու մը ձրի է : Դուրսէն եկած նամակներուն փոխարին ծախքը իրկողց դիտի վճարի է :

ՔԱՂԱՅԻՆ

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Լ ՈՒ Ր Ե Ր

ՊՕԼԻՍ 17 ՅՈՒՆԻԱՐ

Ստեմափայլ Լրագիր—Լրագիր—Հազ Եֆէնտին որ առաջ տրբուեն բժշկապետ, Ռուսիայի խաղաղութիւն և հասարակաց կրթութեան ատենին ալ անդամ էր, հիմա այս ատենին նախագահ անուանեցաւ Լրագիր Եֆէնտին տեղը :

— Լրագիրապետը Հասան Գաֆուրի պէյը որ Ռուսիայի խաղաղութեան պատիւն ունի նախկին Լրագիր Եֆէնտին տեղը :

— Լրագիր Եֆէնտին օսմանն ան կայսերութեան պատմագիր ընտրուեցաւ նոյնպէս Լրագիր Եֆէնտին տեղը :

Լրագիրապետները յիշուի խիստ հարկաւոր պաշտօններ են : Ռուսիայի հասարակաց կրթութեան ատենը որ առաջ տանող պաշտօններով կը բարեկարգուի, այնչափ աւելի յայտ կուգայ մեզի օսման եւ տեղութեան լուսաւորութեան համար : Որով հետեւ մինչեւ որ հասարակաց կրթութեան ատենին անօրէնութեամբ դպրոցներուն մէջ կանոնաւոր ուսմանը չըլլայ նէ չի կրնար փարատուիլ այն ծաղրելի նախագաղափարները որոնց արմատը խիստ խորին արմատներով արմատաւոր մտայն մէջ կարգէն կը խափանեն մեր ուղիղ գաղափարութիւնները, և ծուռութեամբ գաղափարութիւններով մարդկային ամենօգտաւոր նոր ընկերութիւններէն ետ կը մնամք, և ամէն օր թէ ըստ հոգւոյ և թէ ըստ մարմնոյ վտանգաւոր կորստարարները կը գահազաւ ժուր, Հասարակաց կրթութեան ատենին կարգաւորութեամբ միշտ նորագութիւններ կ'ըլլան կոր խիստ մէջ ջանքով ու անխնայ աշխատութեամբ :

Ստեմափայլ Լրագիր այս օգտաւոր ատենը խորհեցաւ ու հրաման ըրաւ որ հաստատուի և այժմեան նախարարներն ալ ինտոր պէտք է նէ օգնեցին իրեն այս գեղեցիկ խորհրդայն յաջողութեանը համար :

Լրագիր մէջ պիտի գտնուի բանը դպրոցներուն գաղափար ընտրելն է, որովհետեւ անանկ մարդիկ ընտրելու է որ աշակերտներուն յառաջադիմութիւնը որոնց ջանքն ու իրենց բարքով ու գործքով ամենուն վտահոլութեանը ու հաւաք տարմութեանը արժանաւոր ըլլան : Ուստի ծառայող Լրագիր Եֆէնտին լրագիրը կ'ըսէ որ թէպէտ Լրագիր Եֆէնտին կարգաւոր մարդ էր և շատ խելք ունէր, բայց դպրոցներուն յառաջադիմութեանը անհոգ էր, փայտ չունէր ամենեւին բան յառաջ տանելու, ըսել է իւր կամքը ու շարժումը ըստ իր կամքով կառավարութեան կամքը ու շարժումը, քին հակառակ էր : Լրագիր պաշտօններուն երկու բան պէտք է գլխաւորապէս, մէկ մը նոր ու ազգի բանի ձեռք դարձելու իղձ մը, մէկ մըն ալ այն բանին մէջ երկայնամութեամբ հաստատութիւն մը որ ասոնց երկուքն ալ Լրագիր Եֆէնտին չունէր : Լրագիր նախագահը Լրագիր—Լրագիր—Հազ Եֆէնտին Ռուսիայի խաղաղութեան պատիւն ունի որ տաճիկ կարգաւորներուն մէջ մեծ պատիւներէն մէկն է : Լրագիր ժամանակ արքունի բժշկի պաշտօն վարեց, նաեւ խել մը ատեն ալ Լրագիր տարալի բժշկական դպրոցին տեսչութիւն ըրաւ և անոր օրովը դպրոցը խիստ շատ յառաջացաւ, հոն անխորտ ամէն ազգէն աշակերտ առնուելով մարդու գի կարողութիւն այս մարդուն աշխատութեամբն եղաւ, ըսել է խելթ ու մենթ նախապաշարմունքներուն տէր չէ : Լրագիր լուս վարժուած է կանոնաւոր գաղափարութեան մէջ, խելքը բանի հոգնեցունելու խիստ յարմար կուգայ, ինքը ճարտիկ ու աշխատասէր, ըսել է որ ասոր օրովը հէմ հասարակաց կրթութեան ատենաւ

նը հէմ ալ անկէ կախում ունեցող դպրոցները պիտի յառաջանան : Ստեմափայլ որ իրեն եղբոր սիրով պիտի օգնէ դպրոցներուն տեսուչ քաջ ուսումնական Բեամիլ Եֆէնտին :

— Թօփ խանան խիստ բարձր աշտարակ մը պիտի շինուի և անոր վրայ մէկ ժամացոյց մը պիտի հաստատուի որուն զարնուածքին ձայնը գրեթէ Լրագիրապետին ամէն կողմը պիտի երթայ :

— Լրագիր երեք ամիս կ'ըլլայ որ գրեթէ անընդհատ անձրեւ կուգայ Լրագիրապետին մէջ որուն խոնավութենէն կերպ կերպ հիւսնագութիւններ պատճառելէն ի զատ յանկարծ շինուածքներ ալ կը փլին կոր, ուստի պէտք է որ զգուշ կեցուի :

— Լրագիրապետին կը գրեն որ այն չարագործները որ անցեալները հոն տէր Լրագիր քահանային գիշեր տալէն տունը մոնտրով զինքը ու մէկ քանի ընտանիքը անկողիններուն մէջը սարսնէր էին, տեղւոյն զաւթիէն աշտարակը փնտրուողներովը վերջապէս ձեռք անցեր են, որոնք Լրագիրապետին անգիտի իրեն թէրս ետ կ'ըսուի գիւղ մը կայ՝ անկէ են և զեր վեց հոգին, բայցն ալ տաճիկ : Թէպէտ այս մարդիկը բերանովին խոստովանած են արգէն գործած տակալի չարութիւններն, բայց արգարութեան բարձրացն այն ատենէն իրենց մահաւան գաղափարները կ'սպասեն հիմա բանալին մէջ :

ԼՐԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ : Եփմեդտանի օրագիրները Լրագիրայի ժողովրդեան վրայ հետաքրքրական բաներ կը հրատարակեն : Լրագիր հիմակուան վիճակը անցած ատենուան վիճակներուն հետ կը բաղդատեն, և ատենի կ'երեւին որ՝ գէտ ի աղէկ բաւական յառաջացած է նոյն ազգ. քիչ ատենի մէջ :

1843 ին Լրագիրայի ժողովուրդը, զորքը համարներ չառնելով, 37,491,129 հոգի էին : Հիմա 39 միլեօնի կը հասնին, Իգալիայի մէջ Լրագիրայի տակ եղած երկիրներուն բնակիչներն են 4,808,464 : Լրագիր և Սլոնի գաւառներուն բնակիչները 17,072,146 : Սաւառիտան, Դրանսիականի, և զինուորական սահմանագրութիւնները 15,610,510 հոգի :

1820 ին, Լրագիր ժողովուրդին համարներ էր 30,857,103 հոգի : 1830 ին, 34,503,824 հոգի : 1840 ին 36,950,401 հոգի : Լրագիր հաշուելով կը գտնենք որ 1820 էն մինչեւ 1830, Լրագիրայի ժողովուրդը 100 ին 11, 8 եղբայր է. և 1830 էն մինչեւ 1840, հաւելներն 7 եղբայր են : Լրագիր ընտրուած հաշիւը՝ ծնածներուն յուսացակէն առնուած է. գործէն Լրագիրա բնակիչներուն համար եկողներուն համարներն է 186,111 հոգի. ընտանիքներն առնելով ուրիշ երկիր բնակութիւն հաստատուելու գաղափարներուն ալ համարները այնքանի կը հասնին :

1843 ին Լրագիր մարդոց համարները գնելով 18,331,183 հոգի, և կնիկ մարդոց համարները, 19,159,937 և զինուորական զբօշաններուն տակ գրուածները 500,000 հոգի սեպելով կը գտնենք որ կնիկ մարդոց համարները երկիր մարդոցմէն 800,000 աւելի է :

Լրագիր ծնածներուն յուսացակէն հետ բաղդատելով զարմանք կը բերէ. որովհետեւ յուսացակէն հաշուելով կը գտնենք որ 100 մանչ և 106 աղջիկ կը ծնի եղբ. բայց այս տարբերութեան պատճառ կրնամք գտնել պատերազմները և ուրիշ երկիրները թափանքները. այս երկու պատճառն ալ երկիր մարդոց համարները աւելի կը պակսեցնեն : 1840 ին, 1285 մարդու մէկ հարսնիք մը կը հաշուեն. և 1843 ին՝ ապօրինաւոր ամուսնութենէն ծնած տղոց համարները՝ օրինաւոր գաւառներուն հետ բաղդատելով Լրագիրայի սահմանին մէջ Լրագիր գետէն տաքին կը գտնուի 2,9 հարազատ տղոց գէմ 1 անհարազատ տղայ : Բայց զինուորական սահմանագրութիւններուն 87 հարազատ տղոց գէմ 1 անհարազատ տղայ : Լրագիր

Լրագիր մէջ 29 ին 1. Լրագիրայի մէջ 25 ին 1. Դրանսիականի մէջ 43 ին 1 : Լրագիրապետ անհարազատ տղոց համարները ետեւէ ետեւ շատանալու վրայ է : 1819 էն մինչեւ 1828, բոլոր Լրագիրայի մէջ անհարազատ գաւառները հարազատներուն հետ բաղդատելով կը գտնուէր 96 ին 10. 1839 էն մինչեւ 1843, 8 ին 1 :

1843 ին, Լրագիրայի տեղութեան երկիրներուն բնակիչներէն 31 երկիր մարդէն մէկը, և 35 կնիկ մարդէն մէկը կը մեռնէին : Բանի մը գաւառներուն մէջ հարիւրէն 37 ը մէկ տարուան չի հասած մեռնողներուն համարները կը գտնուէր : Ըսել է որ 100 մեռնողներուն 37 հոգին մէկ տարուանէն վար տղայք էին :

Սլոնի հաշուով, տարի տարուան վրայ բոլոր կայսերութեան երկիրները 8500 հոգի դիպուածով մեռած, և 200 հոգի իրենց զիրենք մեռցուցած կը գտնուին : Լրագիր երեք մասին մէկը կալիկոյէն են. և Իգալիայէն բնաւ չի կայի : Սաւառիտանէն զատ բոլոր Լրագիրայի երկիրները տարին 550 մարդուս պատուութիւն կ'ըլլայ. բայց այս յանցանքիս համար զատառանձնական ճամբով սպաննուածներուն համարները 40 էն աւելի չեղէր :

ՌՈՒՍԼԱՆԴԱՆ : Պետրբուրգէն կը գրեն նոյն մէքեր 18 ին : Սլոնի շաբաթ մը առաջ քանի մը օր սաստիկ ցուրտ ընէլէն ետքը մէկէն ի մէկ օդը կուկուղցաւ. և ջերմաչափը զրօյէն 4 կամ 5 աստիճան վեր ելաւ : Լրագիր փոփոխութիւնն այն ամայ մէջ այն ցուրտ երկիրները բնաւ տեսնուած և լրագիր չէր. և թէպէտ մէջ առ մէջ սաստիկ անձրեւներ ալ եկան, բայց մինչեւ ամայս 16 իրիկունը ասանկ մնաց : Լրագիր ատենէն սկսեցեղ Լրագիր եան հիւսիսային կողմէն մէկ աստիկ հողմակոծութիւն և փոթորիկ մը փրթաւ. և շատ առատ ձիւն եկաւ, որ մինչեւ միւս առաւօտը բարձրանկէց : Եփմեդտանի ջուրերն ալ յանկարծ բարձրանալու կըսան. և անանկ շուտով կը բարձրանար՝ որ կէս ժամը անգամ մը թնդանօթ նետել սկսան, վտանգը բաղաբայց իմացնելու և գգուչացնելու համար : Լրագիր եղաւ որ բաղաբայց միայն վախով աղաղակեցան. երեկուան օրը Եփմեդտանի ջուրերը ինչնալ սկսան. և ջերմաչափը առաջիւս պէս նորէն 4 և 5 աստիճանները ելաւ :

— Եփմեդտանի լրագիրէ մը հառնելով գաղղական Լիւիլի լրագիրը հետեւեալ յօդուածը կը գրէ :

« Իեկոմբեր 1 ին, ռուսաց կայսրը իրեն կայսերութեան 22 երորդ տարին լրմնացուց. երեք տարի մնաց՝ որ 25 երորդ տարին ալ լրմնացնէ : Լրագիր առաջ բնաւ մէկ ռուսաց կայսր մը 25 տարին աւելի թագաւորութիւն ըրած չէ : Ռուսաց կայսր սերունդները մէկ հիմնական օրէնք մը ունի, որ մեծըն Պետրոսի օրէնքն էին է. և այս օրէնքիս նայելով՝ մէկ կայսր մը 25 տարին աւելի թագաւորութիւն պիտի չի կրնայ ընէլ : Լրագիր որ թագաւորութեանը 25 երորդ տարին հասնի նէ՝ պէտք է որ թագաւորութենէ հրաժարի, և անոր ժառանգը տեղը անցնի. կամ թէ որ տակաւին կայսր մնալ կ'ուզէ նէ՝ ռուսաց ազնուականները ամէն ալ իրեն հակառակ կ'ընեն. և կէանքը ծանր վտանգի մէջ կ'իյնայ : Հին ատենվան ռուսաց կայսրաց սովորութիւնը այս է եղեր. բայց շատ ատեն կայ որ մեկ ռուսաց կայսր մը 25 տարի կայսերութիւն ըրած չունի :

« Բանի մը տարի կայ որ Պետրբուրգի մեծաւ մեծները այս ժամանակին կ'ըստանան, որ տեսնեն թէ հիմակուան կայսրը այն ատենը ինչ պիտի ընէ : Ոմանք կը կարծեն թէ կայսրական ամբողջ Լրագիր սանգը Լրագիրայէ վեջ ժառանգ իշխանին կը յանձնէ, և ինքը կը հրաժարի. և այս ժառանգ իշխանի հիւմայ 29 տարեկան է : Հրաժարելէն ետքը Եփմեդտանու մէկ երկիրը կը քաշուի կ'առանձնանայ :

Իսկ այս ուրիշներն ալ կը կարծեն որ տէրութեան նախարարներով ժողովք մը կ'ընեն, և բարբառոտութեան ատենէն մնացած այս օրէնքը վերջընել կուտայ, և անկէջ ետքը առանց աղիւսակաւներէ վախ մը ունենալու իր կայսերութիւնը կը շարունակէ:

« Եւ սապէս է որ Նիքոլայ կայսրը տմեկնայ իր նամով կ'ըզգուշանայ այն ատենուան ընելիքին վրայ յով մարդու բան չի հասկըցընելու: Իսկ 1850 ին գեկտեմբեր 1 օրը մարտէն հանած չըլլալուն ալ նըշանը այն է որ 1845 ին մէկ ֆաւնսրը երեւելի պատկերհանի մը ինքն իր բերնովը բեր է որ՝ ուսուսաց կայսերաց վստահաւոր ժամանակը անցընելու հինգ տարի մնաց: Կայսրը այս պատկերհանին մէկ յատուկ սէր և մտերմութիւն մը կը ցըցընէ եղեր:

ԲՐՈՒՍԻԱ: Դեկտեմբեր 7 ին Պէտլին Սայրաքաղաքը բերնէ բերան լուր մը տարածեցաւ, թէ Սուրի Ֆիլիք ֆուանդըի թագաւորը մեռեր է: Եւ որովհետեւ հիմախաւան ժամանակիս գէպքերուն նայելով Նիքոլայի թագաւորութեանց շարունակ մէջ այս լուրս գէշ լուր մըն է, շատերուն մէջ այլ ընդ այլը խօսքեր ըլլալ սկսաւ: և այնքան հաւատելի երեւցաւ այս անհիմն լուրը, որ հոն գտնուող դեսպանները Նիքոլայի արտաքին գործոց տեսուչ նախարարին մարդ իրկեցին հասկընալու թէ արդեօք սոյնդ է լուրը: Սուտ ըլլալը իմացան և հանգարտեցան: Փոստաւոր գեսպանն ալ հարկ սեպեց այն իրիկունը ետեւէ ետեւ երկու երեւելի և բազմամարդ Քէպրօ երթալ, որպէս զի հոն տեսնուելէն հասկընան թէ լուրը սուտ է, որովհետեւ իրաւ ըլլար նէ սուգ պահել հարկ կ'ըլլար, և Քէպրօ չէր կրնար երթալ:

ԻՂԱՒԱՆ: Թօսթանայի մեծ դքսին և Սօտէնայի դքսին մէջ Ֆիլիքսիայի վրայ եղած վէճերն ինչ լըմընալը՝ Ֆիլիքսիայ քաղաքի օրագիրը ասանկ կը պատմէ:

Թօսթանայի կառավարութիւնը այս բանիս վըրայօք երկու առաջարկութիւն ունէր: Եւ առջին, որքան հնար է նէ Ֆիլիքսիայի և Լալիանի և Սիքօ Քօ Քալիչէ և Դեռուանի քաղաքներուն բնակիչները գոհ ընել, որ Թօսթանայի կառավարութեան չէին ուզէր զատուիլ: Եւ երկրորդ, Սօտէնայի զօրքերուն զինուորական ճամբով Ֆիլիքսիայի տիրելուն վրայ իրեն պատուը պահել և ամբողջընել: Եւ առջին առաջարկութիւնը չի կատարեցաւ, որովհետեւ Սօտէնայի դուքսը բնաւ մէկ կերպով մը չի հաճեցաւ ետ ձգել այն երկիրները՝ որ 1815 ին եղած դաշնադրութեան զօրութեամբ իրեն իշխանութեան տակը պիտի խնային: Երկրորդին համար Հռոմացի քահանայապետն ու Սարտէնիայի թագաւորը մէջ մտան, որպէս զի բանը բարեկամաբար մէջերնին լըմընայ: Եւ երկու կառավարութեան նոյն կողմէն մարդ գնաց Սօտէնայի դքսին, և ասանց միջնորդելով գեկտեմբեր 2 ին դուքսը հրաման ըրաւ որ Սօտէնայի զօրքերը Ֆիլիքսիայէն ելլեն Իսասթրօնէ իրենց տեղը անցնին, որ առաջ կուց ի վեր Սօտէնայի դքսութեան տակն է: Եւ գեկտեմբեր 7 ին, Թօսթանայի և Սօտէնայի դուքսերուն գործակալները երկուքը մէկ տեղ Ֆիլիքսիայի մոտեն, հետեւին տասնական զինուոր և մէկ մէկ ալ զօրուար ունենալով: Թօսթանայի գործաւ կալը ժողովրդեան իմացնէ մեծ դուքսին կողմէն, որ ասկէջ ետքը երգումնին վերցուած է: և Սօտէնայի դքսին հնազանդելու կը պարտաւորին, և այս կերպով Ֆիլիքսիայ մօտենացուց յանձնէ:

ՏԱՆԻՄԱՌՔԱ: Թագաւորը նոյեմբերի վերջին օրերը մէկ հրամանագիր մը հանեց, որպէս զի ասկէջ ետքը Բօքէնհայ քաղաքի համալսարանին մէջ եղած քննութիւններուն ատենը Տանիմաքայի լեզուն ի գործածուի: Սինչեւ հիմա այս քննութիւնները 1 ատին լեզուով կ'ըլլային: Տանիմաքայի տէրութեան կրօնքը լուստրական է, և լուստրական աղանդը ընդունած ժամանակէն եկեղեցիներուն մէջ աստուածային պաշտօնը 1 ատին լեզուով կատարելը վերցուած էին, պատճառելով որ հասարակաց գործածած լեզուն չէ: Եւ երբ հարկը տարիէն ետքը նոյն լեզուն համալսարաններէն ալ վերցընելը քիչ մը ուշ մնացած կ'երեւի:

Տէրութեան խաբէ անուն նաւը բոլոր աշխարհքիս ծովով պըտտուելու ճամբորդութենէն դառնալով՝ նաւապետը իրեն ըրած ճամբորդութեանը օրագիր պատմութիւնը կառավարութեան ներկայացուց: Եւ որ մէջ արեւելեան Նիգիլատանի Նիքոլայ կղզիներուն բարեբերութիւնը շատ գոված ըլլալով, թագաւորը միտքը դրաւ որ այս կղզիներուն մէկ քանին դաղթականներ իրկէ և չէնցընէ: Եւ այս բանիս համար հիմայ (10 գեկտեմբեր), Բօքէնհայ քաղաքին նաւահանգիստը երկու ֆուկսի նաւ պատրաստ կեցած

են. մէկն է ֆուկսի, և մէկայը ֆուկսի ըստածը, որ գաղթականները և անոնց հոն բնակութիւն հաստատելու համար պէտք եղած բաները տանի:

ԱՄԵՐԻԿԱ: Վերաբերողն եկած լուրերը Սէքսիքի համար բան մը չեն գրեր, որովհետեւ ճամբաները տակաւին գոյ ըլլալով լուր չեն կրնար առնել: Իսկ Բուէպլա քաղաքի անցքերուն վրայ քիչ մը ընդարձակ կը գրեն:

Սանդա — Մենա ձեռնաւոր Սէքսիքօ մայրաքաղաքին պաշտպանութենէն ձեռք քաշելէն ետքը Բուէպլա գնաց, և հոն հասած օրը՝ սեպտեմբեր 25, ամերիկացի Չիլո զօրապետին հրաման իրկեց որ բերդը պարզէ, խոստանալով իրեն պաշտպանութիւնը մինչեւ որ կամ Սէքսիքօ Սքօթ ձեռնաւորին քով, կամ Բէրդօ Լան ձեռնաւորին քով երթայ: Իսկ թէ որ մտիկ չընեն և հոն կենալու յամառիս նէ ըստ՝ հետո գտնուած 8000 զինուորով կուգամ քեզ անկէջ կը վընտնեմ: Սմերիկացի զօրապետը պատասխան իրկեց թէ, ես կեցած տեղս պաշտպանելու չափ ուժ ունիմ, և այս տեղիս պահպանութիւնը ինձի հաւատարմութեան են նէ՝ կը պարտաւորիմ հոս կենալու մինչեւ այնքան ատեն որ կենալու անհնար ըլլայ և երթալու ստիպուիմ:

Ուստի սեպտեմբեր 27 ին, մէքսիկացիները ըսկրան ամերիկացիներուն վրայ կրակ ընել Սան Ժուան տէ Տիօլ, Սանդա Ռօզա և Սանդա Սօնի քա մարտիկներէն: Չիլո զօրապետն ալ ըսկրտաքաղաքին վրայ Կէպլէ և Խոմպարա նետել, որովքաղաքին շատ քիչս եղաւ, Կէս գիշերէն 4 ժամ առաջ թնդանօգ նետելէն դադրեցան, բայց միւս օրը առաւուսաց կանուխ նորէն սկսան: Սանդա — Մենա խորհեցաւ ռուսներուն զարնելը տկարացնելու համար բամբակով լեցուն խուրձեր գնել պարսկին առաջը, բայց ամերիկացուց թնդանօգը այնքան շատ քիչս կուտար որ՝ հարկ եղաւ քաղաքացիներուն գալ մեծ պարտապետը աղաչել որ կուրը դադրեցընէ: Սանդա — Մենա ասոր հաճեցաւ, և նոյն օրը և հետեւեալ երկու օրերը հանգարտութիւն անցան: Սէքսիքացուց Ռէս զօրապետը մէկ նոր մարտիկ մը չինել տուած էր Սանդա Ռօզա ըստած վանքը, այս մարտիկն ու ամերիկացիներուն մարտիկները իրարու քանի մը ռումբ նետեցին այս օրերս:

Հոկտեմբեր 1 ին Սանդա — Մենա պատերազմին դրութիւնը փոխեց, հետը 2000 զօրք և երեք հասալ թնդանօգ առնելով ամերիկացի զօրաց դէմ երթալ սկսաւ, որ Նիպարա և Բէրդօ քաղաքներուն ճամբովը կուգային: Իսկ երբ որ Բէրդօ հաւաքէր քաղաքը հասան, հարկ եղաւ հոն կենալ, որովհետեւ զօրքը գլուխ քաշեցին: Թէ զօրապետ և թէ հասարակ զինուոր, ամենքն ալ պատմութեան կը պօռային որ՝ Սէքսիքի պատահած այսքան գէշ լութիւններուն և վնասներուն գլխաւոր պատճառը դուքսն է: Սանդա մինչեւ այն ատիժան հասան որ հայրենաց գաւառան էս, և մէքսիքացուց դիւստրներուն մէջ պիտի պըտտի աստիճանի մը անգամ արժանի չես ըսին: Սինչ 130 ձիաւոր զօրք Սանդա — Մենային հաւատարիմ մնացին, և այն ալ այսքան մարդով Բէրդօ հաւաքէր մտաւ:

Հոն մէկ հրամանագիր մը գտաւ Բուէքէպալոյէն գրուած: որ իրեն հրաման կ'ընէր, որպէս զի որքան զօրք ունի գլուխը նէ անոնց ամէնն ալ ժողովէ, Բուէքէպալոյէն երթալ, Սանդա — Մենա այս հրամանիս կատարաւ միջակի մէջ չէր, որովհետեւ զօրքը քովը չէին, ուստի քաշուեցաւ Օմաքայի կողմը գնաց նորէն զօրք ժողովելու պատճառանօք: Սանդա կ'ընէր որ ասիկայ մէկ սնտի պատճառանօք մըն է, բուն միտքը այն է որ մէքսիքացուց երկրին տահմանէն դուրս ելլէ, երթայ Կուադալապա զինքը պատուաբար: Ուրիշները կ'ըսեն որ ամերիկացուց Սքօթ ձեռնաւորին քովը երթալ է միտքը, բայց ասոնք թշնամիի հանած սուտ լուրեր կ'երեւին, մէքսիքացի ընդհանրապէս աներկբայ են որ Սանդա — Մենայի միտքը աղէկ է, և իր խոստմունքներուն վրայ կեցող մարդ է:

— Սէքսիքայէն հետեւեալ լուրերը կան: Բէրդօն ձեռնաւոր 4500 զօրքով Վերաբերող քաղաքէն ելեր է, Սէքսիքայի իշխանութեան տակը եղած յամարի քաղաքները երթալու: Սէքսիքայիներուն նոյեմբերի մէկին Բուէպլա քաղաքը ամերիկացիներուն ձեռքէն առնելու փորձ մը ընելով՝ Լան ձեռնաւոր վրանին հասեր, և անոնք անկէջ փախցուցեր է:

Սէքսիքօ քաղաքին ու ծովեզերքին իրարու հետ հաղորդութիւնը կտրել չի տալու համար Սքօթ զօրապետը վարձքով 500 մէքսիքացի զօրք բռներ է կրսեն, և Վաշինգթն քաղաքէն իրկուած նամակներուն ողջ ամբողջ Սքօթ զօրապետին ձեռքը հասնիլ ասոնց օգնութեամբն է եղեր:

Սանդա — Մենա մէկգիշեր մէքսիքայիներուն և

մէքսիքէն ամերիկացիներուն ձեռքէն փախչելով, ուրովհետեւ երկու կողմին ալ ձեռքը անցներնէ բաւեր գէշ էր, վերջապէս Դամբիքօ ծովեզերեայ քաղաքը հասաւ: և հոն մէկ Ինկիլիզ շոգենաւ մը մտաւ, որ Ինկիլթէնուա պիտի գայ: Բարեհաւ ձեռնաւոր որ Սանդա — Մենայէն առաջ Սէքսիքայի հասարակապետութեան նախագահ էր, և նախագահութենէ ելլէն ետքը այն ալ իր ազգին ձեռքէն փախեր Ինկիլթէնուա եկեր էր, ատեն մը կայ որ Սէքսիքօ դարձած է, և հիմա իր հայրենակիցներուն հետն է: Եւ սա պարագայներուն մէջ անոր հոն գտնուիլը այլ և այլ կարծիքներու պատճառ կուտայ, ամենէն աւելի հաւանական երեւցած կարծիքը այն է, թէ Սէքսիքայի կառավարութեան կերպը փոխել և միակերպութիւն ընել կը խորհի:

Նոյեմբերի 3 ին մէքսիքացուց քորէս ըստած աղագային ժողովքը գումարեցաւ Բուէքէպալոյէն քաղաքը, որպէս զի հասարակապետութեան երկիրը ամերիկացուց իշխանութենէն ազատելու յարմար ճամբայ մը մտածեն: Բուէքէպալոյի կուսակալը ալ տէրութեան երկիրներուն պատգամաւորները ժողովէ, անոնք ալ առանձին պիտի խորհին թէ արդեօք պատերազմը շարունակելը աղէկ է, եթէ հաշտութեան ջանք ընել, և պայմաններուն վրայ խորհիլ մի պէտք է:

ՉԻԼԵԱՍՏԱՆ: Եւս կայսերութեան ծովեզերքը և ծովերը ասպատակներով (խուռանտով) լեցուն է, մահաւանդ լսան — ձեռքէն գետին բերանին մօտերը: Եւս մը վաճառականի նաւեր գետնի բերանին հարաւային կողմը կ'ըսպասէին, ներս մտնելու համար յաջող ժամանակի սպասելով, բայց փոսեզին ալ գէմ դնելու չէին համարձակել: Եւս լով որ մօտ տեղեր Ինկիլիզ պատերազմական նաւեր կեցած է, նաւապետին մարդ իրկեցին, որ շատ արժեք խոստանալով աղաչեց որ զուրեք քաշէ ներս խօթէ: Եւս ապաւորը պատասխան տուաւ թէ, մինչեւ որ իմ մեծէս յատուկ հրաման չառնեմ նէ խոնդիրից չեմ կրնար կատարել, և մեր պատերազմական նաւերուն համար ստիպութիւն եղած չէ որ այդպիսի բաներու համար ոտակ առնեմք: Պատգամաւորները սօսարակներով շատ արծաթ տարին, բայց նաւաւարը մերժեց: Եւսնց ճարը հասնելով քլայք ըստած նաւուն գացին, որ քլայքի վաճառականութեան նաւ է, բայց այս նաւերուն տէրերն ալ ասոնց ապաւորած ըլլալով որ ասանկ բանի չի խառնուին, ասոնցմէ ալ խեր մը չի տեսան:

Եւս ասպատակները այնքան յանդուգն են կ'ըսեն, որ գերի բռնած մարդիկներուն ընտանիքը կ'երթան կը գտնեն, այն մարդուն աղատութեանը համար ստակ կ'ուզեն, համարձակ սակարկութիւն (բազարըլիս) կ'ընեն: Եւս ալ գետը գրեթէ սրաշարած և անոր վրայի նաւարկութիւնը խափանած են, միայն Նիքոլայի նաւերուն վրան երթալու չափ արիւթութիւն տակաւին ունեցած չէն: Սանդա լիքնել թէ որ ասոնք զայլու ջանք մը չի ցըցընէին նէ իրենք ալ ասոնց հաղորդ կրնային կարծուիլ, աւնոր համար 25 կամ 30 նաւ պատրաստեցին, մէջը Բանդօնի մարդիկներով լեցուցին, որ թէպէտ համբաւ ունին կորիճուէ, բայց համբաւին պէս չեն: Եւս զայլները գրեթէ ամէնն ալ Սո — Բիլեն գաւառի մարդիկներէն, որ չինաց աղբին մէջ ամէնէն ստուտ և հմուտ նաւաւար սեպուած են, գլխաւոր նին առաջ լըմայալիս (ստուաֆ) էր, ետքը աղէկ նաւաւար եղաւ:

ԱՅԳԱՅԻՆ

Թրատուղանի դպրոցին հաստատութեանը ու բարեկարգութեանը համար յանուն սուրբ Փրկչի նորահաստատ ընկերութիւնը որ անցեալ թուով նիս ծանուցինք, արդէն բաւական ստակ հաւաքելով՝ դպրոցին հաստատ եկամուտ մը ճարելու մըտք նոյն քաղաքին մէջ երկու հատ վաճառականի քարաշէն ճաղաւ շինել տալը իմանալովիս այս թուովիս ալ կը փութամք գովել այն տեղի աղագիւղներուն բռնած այս իմաստուն ճամբան, որովհետեւ ասանկ աղագային շէնքերը քանի որ օր աւուր հաստատ եկամուտներուն տեղ ըլլան նէ այնչափ աւելի անոնց մշտնջենաւոր տեւողութիւնը կ'ապաւ հովի, երանի թէ ամէն տեղի ընկերութիւններն ալ այս բարի օրինակին հետեւելու ջանք ընեն: Եւս գաղափար մահտեւի Պօզու աղա Կոստանեան որ թրատուղանի վաճառականներուն պիտի երեւելէն ներքէն մէկն է և իւր բարեսպասութեան և աղագաւորութեան կողմանէ ալ մեծ անուն ստացած է ամէն տեղ աւելուարական գործով ժամանակէ մը ի վեր թրատուղանէն հեռու գտնուելով՝ երբոր հոն դարձեր ու տեսեր է իւր քաղաքակիցներուն այս

ազգագրութեան գործը՝ չափազանց ուրախ ըլլալով՝ իւր նշանաւոր հարստութեանը համեմատ այն ընկերութեանը յառաջադիմութեանը նպատակէն ետեւ ինքն ալ անոր մէջ նախագահութեան պատուով գործակից եղեր է հետեւեալ տնտեսական :

Ազա Սարգսիս Պոլսեցի :
Ազա Առաքել Յովսիմիսեան :
Ազա Սարգիս Խառակէօզեան :

Տեղւոյն արժանաւոր առաջնորդ ծայրագոյն Կարապետ վարդապետը որուն վրայ մեծ համարում ու սէր ունին թրապետականցիք, կը յաւատարմորէն ջանայ մէկ աղջիկանց դպրոց մըն ալ հաստատելու թրապետական մէջ նոյն ընկերութեան ձեռքը : Այս յաւատով կը յորդորէր մեր ընթերցողները որ այս ընկերութեանը երթան գոնէ մէկ մէկ քիչ բաժնով բաժանորդ գրուին Արամ խանը արդոյ Կիւր. ձեան Գեորգ աղային ձեռքը որ ընկերութեանը գանձապետ է Սարգսիսեանի մէջ որով առաւել քաջալերութիւն մը տուած կ'ըլլան այս բարի գործին ձեռնամուխ եղող անձանց :

— Անցեալները Խառապետական հայագիւն բնակիչները երկու կողմ եղած, մէկ կողմը կ'ուզէր որ թող զոյգ Կարապետը՝ բարեպաշտ անձն մը ըլլալուն, կրկին իւր ջրհալի-ճիւղն պաշտօնին մէջ հաստատուի . իսկ միւս կողմը ասոր հակառակը կը պնդէր : Այս սոսկալի անմիաբանութիւնը քանի գնաց ճարակ առաւ մէջերէն այս ոչինչ պատճառաւ, և սկսեցին իրարու հետ թշնամութեամբ վարուիլ, մինչեւ որ Վահագն սրբազան Պատրիարքը իմացաւ, իսկոյն երկու կողմէն ալ մարդիկ բերել տուաւ օրերով մտիկ ըրաւ գաղափարներն, վերջոյն ամեն միայնակ կրկին իրենց ջրհալի ձեռքով թող զոյգ Կարապետը, հաշտուեցան ու դարձան տեղեկներ : Բայց այս խեղճ մարդուն գէժ եղող կողմին մարդիկը գեռ անուցանելով սրբապետներուն մէջ ատելութիւնը ու խէթը, խեղճ միջոց անցնելէն ետեւ բնորոշած առիթներն ձեռք ձգելուն պէս իրենց մէջէն փախող զոյգ Պետրոս անուն երիտասարդին մէկուն ձեռքը հրացանով ձամբու մը վրայ լեռը դարձել տուեր են քանի : Կարգապետը ձեռք անցաւ, խառովանեցաւ իւր յանդիմանը և իւր կուսակիցներուն թերաբարձր գործէն ալ յայտնեց ու հաստատեց . ինքը գըլ-խառուեցաւ Խառապետական մէջ, մեղադրեցներէն գլխաւորներն ալ առ այժմ բանտն են : Ասանկ ցաւալի տգիտքին ընդերք անմիաբանութեան գառն արտազնեւեցին . չեմք ուզեր որ մեր ազգային էջերուն մէջ տեղ ունենան . բայց միայնակութեան թշնամի միշտ աստանայական ոգով մեր մէջը անմիաբանութեան որով ցանց մարդոց երեսնէն գալիք փանգներէն ազգը գեռաշարունելու համար զանց չառնիք գրելու :

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԻՌԻՆԵՐ

Բժշկական : Սեյմ քաղաքի բժշկական մեծ գարաւանը հետեւեալ գիտութեամբ առաջարկեց Պ. Խառապետական վարդապետ բժիշկը : Այն հիւանդ (տիւրկեր) մը քաղաք աստեղը ոտքը մէկ գամ մը մըտեր էր : Վերջը թեթեւ բան մը ըլլալով քանի մը օրէն գոյուեցաւ . և մարդը զինքը կատարելապէս բժշկուած կը կարծէր : Բանի մը օր ետքը աւսոր վրայ Գեորգիս ըստեմ հիւանդութեան ծանր նշանները երեւել սկսան . անգամքերը փայտ կըլտրեցան . ծնաւոր սրտմուկեցաւ . և անանկ կ'երեւէր որ պիպի խեղդուի : Դուռ մը Հերմոնիկի Պ. Բրդի բժիշկը կանչուեցաւ, և ասիկայ տեսնելով որ սովորական դեղերուն մէկն ալ այս սոսկալի հիւանդութեան ճար մը չընէր կոր, փորձ մըն ալ ընել ուզեց ելիքէն «օթիթիթի» բռնելով հիւանդը, որ այս ոգիքը անոր շնչոյն հետ խառնուի ներս երթայ : Այսպիսի ընկերակցութեան շնչառութեան տագնապէն ազատեցաւ . սկսաւ հանգիստ շունչ առնել . բայց երբոր ելիքէն գտնուեցաւ կը հեռանար նորէն շնչառութիւնը կը նեղէր . նորէն Գեորգիս հիւանդութիւնը վրան երեւել կ'ընդհատէր : Այս ալ խեղճ վիճակը տեսն և հինգ օր քշեց . բայց ամէն մէկ անգամին որ ելիքէն գտնուեցաւ կուտային, անկէջ ետքը եկած Գեորգիս ծանրութիւնը առաջնին չափ չէր ըլլար . ետեւէ ետեւ կը պակսէր . վերջապէս կատարեալ բժշկեցաւ, անանկ որ այս օրերս իր բանին ալ երթալ սկսաւ : Եւ այն օրերն որ այս կարողութիւնս ստացաւ իր տնէն ելաւ քաղաքով մինչեւ Հերմոնիկ գնաց Պ. Բրդի բժիշկը գրեւորեալ շնորհակալ ըլլալու : Այս հեռաւորութիւնէն էր 8 քիլոմէր . կամ 2 ժամ 3 քառորդ :

— Սոսի : Պեճիկեան Ռուսարք քաղաքը տակն ու վրայ եղաւ ոչինչ պատճառով մը : Ինչեք-

ուան պահապան զօրքը պարտէն իրեն ճամբան առնակ բերաւ որ գերեզմաններն մէջէն անցնին : Ասանկ երեք հոգի էին . և գերեզմանները մանկունապէս տեսնաւ որ մարդու պէս բան մը գլխին ոտքը ձերմարկ պըլլաւ, և գետնէն դուրս կ'երէ . և իտրուկէն լայու և հառաչանայ ձայներ կը լսեն : Այս ձայն հաներուն երեւոյթը անպայման կ'ըլլայ . ասանկ ասով գողով կը մօտենան, մարդակերպը նորէն գետնէն կ'երէ . զինուորներուն այն ատենը մարտնչին կուգայ որ իրենք ալ ուժի տէր մարդիկ են . բոլոր ուժերին կը ժողլին ոտքերնուն կուտան, կ'ըսկոյն փախչի : Այն կ'երթայ գերեզման փորողին ձայն կուտայ, այն ալ աչուրները ճրմուքը կուգայ . բայց ասոր քունը տակաւին դուրս ըլլալով չհասկընար մէկէն ի մէկ, թէ ինչ փանգ կայ . ուստի առաջ կ'երթայ մինչեւ փորին բերանը : Այն տեսնէ որ իջնակ կարծուածը այն թաղէն մէկ պոռաւ կին մըն է եղեր, որ ցերեկին քիչ մը շատկէ խմեր էր . և իրիկունը ուշ ատեն գերեզմանէն անցած ատենը նոր փորուած փորի մը մէջ ինկեր էր . ինչո՞քը երեւում կ'աշխատէր չէր կրնար երեւ . և ամէն ինչալուն կուտար, կ'ողբար : Բայց մէկալ երկուքը որ գերեզման փորողը արթնցնելու չի կեցան, քաղաքը մը տան և վերլըլոյցի տուն : Բարեբաղիք մինչեւ որ բանը իմացան և ինչալուն սկսան նէ էփ աղէկ ժամանակ անցաւ :

— Հառապետական : Գաղափարի թիւրքն տեղէն մէկ կին մը որ իրիկուն գէժ Սեյմ Սարգիս տան Հօ ըստեմ գեղէն տուն կը դառնար, և հետը լաթի մը մէջ ծրարած 120 Ֆանք ունէր, որ հեծած իշուան վրայ կուգած սակառին մէջը պահած էր, ձամբան կը ձգէ . և ձգած ըլլալով թիւրքն իր տունը եկած ատենը կը հասկընայ : Այն կողմը համար այս ստակը (որ 510 զուռուշէն աւելի կ'ընէ), մեծ բան էր . ուստի կորուսելն ալ մեծ ցաւ տուաւ իրեն . կուտար խեղճ . գրացի կնիկներուն կը պատմէր . միւս օրը Սեյմ Սարգիս դարձաւ . ըստակը կորսնցնելը ամենաւնի պատմեց . շատ փրկեց, բայց օգուտ չեղաւ :

Իրիկու օր ետքը մէկ գեղացի մը որ արտօնօք մը կ'երթար բան ունեցածի պէս, այս կինը տեսնելով կանկ առաւ . աղէկ մը երեսը նայելէն ետքը ըստ . գուն չէմ մի որ 120 Ֆանք կորսնցուցիր . Հրամարեւ, ըստ կինը . բայց վայ ինձի . փնտրուէն ալ գըլաւ ինքը չի մնաց : Եւ քեզնէ շատ հոգնեցող ըստ կինը, որ քեզ գտնեմ և կորսնցուցած ցած ստակդ տամ : Իրիկունը ի վեր ետեւէջ կը պարտիմ . առ ստակդ, և գնա իս այսքան հոգնեցընելու վրայ ուղարկեց չափ պարծենցիր : Այս հաւատարմութեան հանունը չի գնէր օրագիրը : Կինը այս մարդս հոգնեցընելուն վրայ պարծենալու բան չունի . փառք տալու է Կոտուշի որ ըստակը ասանկ մարդու ձեռք անցեր է : Կրթութի ունիմք ըստ աղբերուն մէջ ասանկ հաւատարմութիւն շատ չի գտնուիր . շատ մարդիկ կան որ խելացի եմք բան գիտեմք ըսելով կը պարծին, և այս գեղացիին վրայ կը խեղան . ինչու համար այնքան հոգնելու էր կ'ըսեն . գտաւ ստակը . մարդու բան չըսած կրնար իր տունը երթալ իր հանգիստը նա յիշ . այն ստակն ալ իրեն կ'ըլլար : Բայց արդարութեան և հաւատարմութեան սկզբունքով մեծ ցած գեղացին այդ կերպ մտածմունքները գտնելու և ասով իր խիղճը հանգիցընելու ալ կը հոգնի :

— Իրաւաբանական : Կարօշէն Պոլսեցի Գեորգիս Գիւլէմէնի թաղապետութեան օրէնք մը գրուեցաւ որ մէկ մարդ մը եօթն հաւ դաւակ ունենայ նէ եօթներորդ դաւակին թէ սպրուստը և թէ կրթութիւնը տեղութեան գանձուն ծախքով ըլլայ : Այս օրէնքը բռնելով մէկ ֆիլէմէն մը մօտերս աղբատար մը շինեց կառավարութեանը տը վաւ . որպէս զի այս օրինաց գործադրութիւնը ըլլայ իրեն եօթներորդ դաւակին վրայ . որովհետեւ այս մարդս եօթն դաւակ ունեցեր է : Կառավարութիւնը աղբատարը մեծեց ըսելով որ՝ այս օրէնքը յայտնի վերցնաւ չէ ալ նէ երկու ասանկ ի վեր ի գործ դրուած չըլլալուն համար խախտուած է . հիմա չի բռնուիր : Բայց ֆիլէմէնի աղբը մէկ դատի մը կայնելու ըլլայ նէ՝ այսպիսի խօսքերով առնիկայ համարել և հանգարտեցընելը գժուար բան է . աղբատարը գաղափարներուն գրեց . որ դաւատարմութեան ձամբով որոշեցին թէ աղբատարը տուողը իրաւունք ունի : Կառավարութեան ատեալնը գաղափարաց այս վիճուր չէր կրնար ոչնչացնել . ուստի ո՞վ որ եօթն դաւակ ունէր և այս մարդոց տուած աղբատարին մտիկ ըլլալով իմացաւ նէ՝ առնուր ամէն ալ մէկ մէկ աղբատարը գրեցին տուն իրենց եօթներորդ աղբը համար : Հարկ եղաւ առնուր ամէն ալ ինչիկը կատարել . ուստի կառավարութիւնը տեղութեան ընդհանուր ժողովին հաշուեգիր մը առաջարկելով ուզեց որ վերցուեալ կայսերական օրէնքին գործադրութեանը համար

70,000 Ֆլորին, և դատարանին ծախքը վճարելու համար 36,000 Ֆլորին տրուի գանձուն . որ կ'ընէ ամէն 106,000 Ֆլորին : Զիշեալ օրէնքը անանկ էր որ աղուն կրթութիւնը տեղութեան գանձէն ըլլայ անմիջապէս . բայց ֆիլէմէնի կառավարութիւնը այս անգամիս վճարեց որ եօթն դաւակ ունեցող հայերուն եօթներորդ դաւակին կրթութեանը համար կառավարութեան գանձէն 250 Ֆլորին տարեկան տրուի մինչեւ չորս տարի . և տը դուն կրթութեանը աղուն հայրը թող հոգ տանի :

Այս բանը Գաղափարական քաղաքի օրագիրը միայն տարան կը գրէ նայեմք 24 ին . բայց Գեորգիս Կաղաքի տաճկական օրագիրը այս յաւելումս ալ կ'ընէ, որ այս եօթն դաւակ ունեցողներուն եօթներորդ դաւակին տեղութեան կողմէն նայուելու օրէնքը բռնելու 13 տարի միջոց տրուել է . անանկ որ՝ տակէց մինչեւ 1861 թուականը ասանկ զիջուած մը պատահին նէ՝ այս օրէնքը ի գործ գրուի . անկէջ ետքը վերցուած սեպուի . և ասիկայ տեղութեան արձանագիրներուն մէջ գրեր են :

— Արաւազական : Պ. Չիհալէֆ գիտնական տնօրէն Սեյմ ամիս կայ որ շատ աշխատանքներու յանձնառու ըլլալով կարգաւորեալ ճանապարհորդութիւն մը կ'ընէր փոքր Երիւսի երկիրները . այս օրերս ետ դարձաւ և Կոտուշի տեղութեան կաւ : Երկէջ առաջ ալ ճանապարհորդութիւն մը ըրած էր այս երեւելի գիտնական փոքր Երիւսի ուրիշ տեղերը . և այս անգամի սկզբունք տեղերն են Սիւփաու, Բոնիպու և Կարսի կուսակալութեանց երկիրները, որ հին գաւառներէն կը պարտենակեն Փաւլաքիս, Կապադովիս, Կիւրիկի, Կիւրիկի և Կիւրիկի : Երեւելի ճանապարհորդութիւն մը ըրաւ, ալլար և Կարսի ցեղերուն մէջ ալ մտնելու չի վախցաւ : Երկէջ բնական երկիրները բնական գիտութեանց վերաբերեալ տեղեկութիւններու կողմէն բնական անձնութիւն պէս են . որովհետեւ յիշեալ բնակիչները չեն թողուր որ ասանկ բաներու տեղեկակ եւրոպացիներ այն տեղերը պարտին, քննեն . և գտածին ուրիշներուն ալ հաղորդեն : Այս ճանապարհորդութեան մասնաւորապէս հաւ ունեցաւ Կարսի լեռան կաղաւթիւնը քննելու . որ է հին Երեւոյ լեռը, և ասոր տակը շինուած է Բայրակի քաղաքը : Այն տեղ գտած նշանաւոր բնական բաներն շատ մը բան ալ հետը առած բերած է . որոնցմով յայտնի կ'երեւի որ այս լեռը մարմը հըրաբուրներէն է . և ասիկայ հետաքրքրական գիտութեան է թէ երկրաբանից և թէ պատմիչներուն համար Պ. Չիհալէֆ միայն աներկիւղ և հմուտ ճանապարհորդ չէ . պարզապէս տեղերը բնական գիտութեանց յառաջադիմութեանը օգուտ ընելու յիշատակներ ալ ձգած է ծախքը իրեն ըլլալով : Փոքր Երիւսի շատ տեղեր օգուտին փոխարէն թիւրքները համար գիտարանի պէս տեղեր հիմնեց, և գործիքներն ալ փորիցէն բերել տուաւ շատ ստակ խարժելով . և ասանկ բաներէ հասկը նալու բաւականութիւն ունեցող մարդոց յանձնեց . որպէս զի բոլոր աշխատութիւնը և ծախքը անօգուտ չըլլայ : Երկէջ գործ մը Պ. Չիհալէֆին կողմէն բնական գիտութեանը ծախքը համար մէկ մեծ և երեւելի ծառայութիւն մը ընել է . ուրովհետեւ մինչեւ հիմա աշխարհին այս կողմերը եղած բնական զարմանալի երեւոյթներուն վրայ ճիշտ և կանխաւոր տեղեկութիւն առնելու համար մէկ միջոց մը չի կար : Գուցէ ասիկայ մէկ բաւարարեալ օրութիւն մըն ալ ըլլայ . որից օրինակ տունելով մեծագործ Պոմանեան կառավարութիւնը ուրիշ տեղեր ալ ասանկ օգուտաւոր գիտարաններ հիմնեն . որ իմաստութեամբ բոլոր Պոմանեան երկիրներուն վրայ բաժնուած ըլլալով գիտութեան շատ մեծ օգուտ կ'ընէ :

— Օրային արկած : Ինչիկիցի առաջին անունը չու գնաւ, որ չիլօթար նաւը բնորոշելու ելած էր, և աներկեց կերպով ստուգեց որ այս նաւը կորուսած է, և ներկայումս Սարգիս ըստեմ կողմէն բռնելու բնակիչները անօթութեան և ծառաութեան բռնուած և սոսկալի նեղութեան և թշուառութեան մէջ ինկած գտաւ, որ քանի մը ամիսէ ի վեր այս նեղութիւնը կը քաշէն եղեր : Կարիւր ամայն սկիզբները սրտաւհաճ ահագին հոգնակոծութիւնը, որ կարելի է թէ չիլօթար նաւուն ալ կորսուելուն պատճառ եղած ըլլայ, որով մէջին 350 հոգի ճանապարհորդներն ալ մէկ տեղ անպայման դան, այս Կարսի կողմէն անանկ փնտնելու հաջող, որ ստորագրելը գժուար է . և ամէնէն աւելի վնաս կրողները եղան Բալեհի և Օնտրուր ըստեմները :

Սարսիլը արեւմտեան հարաւային կողմէն սաստկութեամբ փչելով ծովուն ալիքները գիւղեց . որ կողմէն բռնելու այն կողմը ձեռնելով իրենց ճամբը բաշին ներս մտնելու, բնակիչներէն երեք հարկը հոգի չափ մարդ քշեցին ծով թափեցին, աները

